

Kris i forskningsfrågan eller: vad FAN får vi för pengarna?

Recenserad bok: Kris i forskningsfrågan eller: vad FAN får vi för pengarna?

Författare: Hanne Kjöllner

Förlag: Fri Tanke, 2020

Forskning är det bästa som hänt mänskligheten. Många människoliv har räddats genom upptäckter som penicillin, insulin och vaccin konstaterar Hanne Kjöllner. Men lovsången är en fond för den undersökande journalistens försök att komma underfund med hur forskningspolitiken och skattemedlen till forskningen egentligen fungerar. Det var Paolo Macchiarini och hans användning av människor som försökskaniner som fick Kjöllner att fördjupa sig i frågan.

Läget är krisartat för forskningen: Sverige har tappat mark som forskningsnation. Trots allt större ekonomiska satsningar presterar Sverige sämre. Nästan alla jämförbara länder har utvecklats bättre än Sverige under en 20 årig period.

Boken är pedagogiskt upplagd. Inledningsvis får vi en bruksanvisning för läsningen där alla de viktigaste personerna presenteras kort. De viktigaste begreppen finns beskrivna på 15 sidor i slutet av boken och 14 sidor med referenser visar att hon är en påläst författare. Hon har också intervjuat nyckelpersoner i dramat kring forskningspolitiken. Det är ett svårgenomträngligt område som läsarna lotsas fram genom av författaren som är både arg och ödmjuk.

Tre typer av *meningslös forskning* identifieras. Den första typen är forskning utan mottagare. Med exempel för prevention av bröstcancer med läkemedel och screening av prostatacancer ställer Kjöllner frågan hur forskningsresultat landar i verkligheten. Mycket forskning ger inte riktiga svar, som kan reproduceras. John Ioannides artikel ”Why most published research findings are false” från 2005 öppnade mångas ögon. Om forskare ges full frihet att själva välja forskningsfrågor kan svaren bli verklighetsfrämmande och oanvändbara.

Den andra typen av meningslös forskning är om forskningen redan är gjort (eller som kanske inte borde ha gjorts). Det mesta i boken handlar om medicinsk forskning men författaren menar att likartade problem finns även i andra vetenskapsområden. Här lyfter författaren fram kritiska röster om meningslös samhällsfrånvärd samhällsvetenskaplig forskning (Alvesson m fl) och en statsvetare (Ringmar) som i boken Befria universiteten! framhåller ”vi talar om skitsnack, hobbyverksamhet och skyddad verkstad”. Det är ett stort och viktigt krav på forskarna att vara kunnig i de forskningsfrågor som behandlas.

Den tredje typen av meningslös forskning handlar om överdrivna och falska forskningsresultat. För att kunskap ska utvecklas behöver den reproduceras, men här finns alltmer forskning (metavetenskap) som visar på en krisartad sänkt reproducerbarhet. Här finns genvägar som minskar reproducerbarheten;

brister i beskrivningen av metoden, analysen av resultat och slutledningen.

I tre kapitel försöker Kjöllér svara på frågan *hur det kunde bli så här?* Först lyfts märkliga mått och mäktiga tidskrifter fram. Behovet av meritering i det akademiska systemet, att ha något att säga och få det publicerat, gör forskaren sårbar. Genom bristande peer review (gratisjobba på svenska) kan mycket undermålig forskning ändå publiceras i tidskrifter som inte är det bästa vi har. Som Kjöllér lakoniskt konstaterar ”om det låter för bra för att vara sant är de troligen inte sant”.

Forskarnas och finansiärernas ansvar är det andra som lyfts fram. Undrande nämner Kjöllér att ena dagen är forskaren forskare andra utbetalare av medel. Bedömningen av forskningsansökningar försvåras av för lite, för mycket och fel information i forskningsansökningar. Faran med att plocka ut russen i kakan i de stora databaserna påtalas. Hon exemplifierar forskningsfusket med engelsmannen Andrew Wakefield som 1998 fuskade om negativa vaccineffekter (autism) hos 12 barn och fick 3 miljoner för detta och hade ett patent inne för ett alternativt vaccin. Han förlorade läkarlegitimationen men blev en huvudfigur i anti-vaccinationsrörelsen i USA, men detta ledde också till sjukdomsutbrott pga sänkt vaccinationsgrad i England.

Det tredje som lyfts fram är politiken i området. Här får läsare en grundkurs i utvecklingen av akademiska lärosäten i Sverige: elementa om bas- och externfinansiering, att det finns 33 lärosäten med forskarutbildning, att renodlade yrkesutbildningar och lokala högskolor akademiserats, sättet att räkna vad lärosäten producerar inom forskningen (volym, medelciteringar och toppciteringar), underutvecklad kontroll och komplexa finansieringssystem, och avprofessionaliseringen av högskolans ledning. Den enda kategori där Sverige inte har sämre värden än Danmark är antalet lärosäten.

Kjöllér drar två typer av slutsatser – alltså och därför. *Alltså* balansen mellan forskares frihet att välja forskningsfrågor (och bli försörjda) och politikens ansvar för att förvalta skattemedel på bästa sätt är en viktig men svår avvägning. Systemet att värdera forskning behöver utvecklas. OECDs kritiska förslag ökad basfinansiering, prestationsbaserad fördelning av resurser och utpekande av strategiska forskningsområden blev det inte så mycket av med. Politiken ska besluta om fördelningen bas- och externfinansiering, öka sitt krismedvetande och strama upp den tillämpade forskningen för att svara på relevanta frågor (här exemplifierat med forskning om socialtjänsten). Hur attackeras detta med meningslösa, överflödiga och falska forskningsresultat? Boken ställer många viktiga frågor men svaren behöver utvecklas gemensamt av de olika parterna i spelet om forskningen. I boken diskuteras olika former av öppen tillgång, vilket borde känneteckna allt som finansieras av det offentliga. De dolda kliniska prövningarna måste också fram i ljuset.

Därför slutsatser: Receptet på meningsfull praktisknära forskning är ett tillräckligt stort problem, verkligt behov (patient/brukare/medborgare), systematisk inventering av tidigare forskning, adekvat utformad studie, kunskapsvinster att hämta, praktiska förutsättningar för studien och att den är värd pengarna. Kjöllers listar vad som borde kända, men som inte kommer att ske: nedlagda högskolor, indragen rätt att utfärda doktorsexamen eller bättre forskarutbildningar på färre lärosäten. Ej heller ändra universitetsstyrelsernas sammansättning. Trots lagstiftning presenteras inte alla kliniska provningars resultat. Det är dags att göra rent hus menar Kjöllers. Frågan är dock om lovorden till de stora lärosätena är giltig för alla områden.

Den väl skrivna boken ger mycket stoff för samtal om forskning, det bästa vi har enligt Kjöllers. En lika seriös undersökning av vägarna framåt skulle var intressant att ta del av, något som alla intressenter i kunskapens växt skulle kunna bidra till. Boken rekommenderas att läsas tillsammans med Kjell Asplunds bok *Fuskarna*, som ger en bild inifrån som kompletterar denna bok som berättar om en resa in till forskningsverkstäderna.

Charli Eriksson
professor emeritus i folkhälsovetenskap
gästforskare vid Institutionen för folkhälsovetenskap
Stockholm universitet